

ВІДГУК
офіційного опонента –
доктора педагогічних наук, професора
Коляди Наталії Миколаївни
на дисертацію **Бондарець Марії Анатоліївни**
«Проблема «морально дефективного дитинства»
у педагогічній думці 20-30-х. рр. ХХ ст.»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Будь-який розвиток має витоки, передумови, але коли він опирається на традицію, то враз здобуває могутнє культурне підґрунтя. До того ж істинне новаторство у будь-якій справі, особливо у такій складній, як освіта, виховання, є можливим лише на міцному науковому фундаменті, на критичному використанні історико-педагогічного досвіду минулого, ознайомлення з яким попереджує від непотрібних захоплень та помилок, від відкриття давно відкритого.

Аналіз наукової проблеми «морально дефективного дитинства» у педагогічній думці 20-30-х. рр. ХХ ст. уможливив виокремлення М. А. Бондарець низки суперечностей, оскільки освітня політика радянської країни стосовно «морально дефективного дитинства» формувалася в складних умовах системної трансформації. Однак, авторкою доведено, що унікальність схарактеризованого періоду полягає в тому, що в цей час в умовах глобальних соціально-економічних і культурних перетворень, наростаючих тенденцій ідеологізації наукового знання у вітчизняній психології і педагогіці розвивалися й співіснували оригінальні наукові школи й напрями, у межах яких інтенсивно розроблялися питання «морально дефективного дитинства».

У контексті означеного вище актуальність і значимість дисертаційної роботи «Проблема «морально дефективного дитинства» у педагогічній думці 20-30-х. рр. ХХ ст.» не викликає сумніву.

Важливо відзначити, що дисертація є складовою частиною комплексного дослідження кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету «Теоретичні та методичні засади різновекторності інноватики у вихованні: досвід, реалії, перспективи», яке фінансувалося за рахунок державного бюджету Міністерства освіти і науки України (державний реєстраційний номер 0115U000268).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті проведеного дослідження дисертанткою:

- актуалізовано категорійно-понятійний апарат дослідження, обґрунтовано джерельну базу та окреслити історіографію проблеми;
- схарактеризовано українську освітню політику стосовно «морально дефективного дитинства» 20–30-х років ХХ ст.;
- проаналізовано погляди педагогів, психологів, педологів на проблему «морально дефективного дитинства»;
- систематизовано та схарактеризовано публікації педагогічної преси досліджуваного періоду стосовно означеної проблеми.

Нові факти, одержані здобувачем. Дисертація М. А. Бондарець є комплексним дослідженням, у якому *вперше*: цілісно схарактеризовано українську освітню політику стосовно «морально дефективного дитинства» (1920–1936 рр.); розкрито феномен «морально дефективного дитинства» з урахуванням суспільно-політичних і культурно-освітніх умов досліджуваного періоду; комплексно й системно досліджено погляди педагогів, психологів, педологів досліджуваного періоду на проблему «морально дефективного дитинства»; розкрито специфіку відображення проблеми виховання «морально дефективного дитинства» у публікаціях часописів досліджуваного періоду (відповідно до проблемно-хронологічного виміру проаналізовано 21 часопис, й 134 статті з проблеми «морально дефективного дитинства»);

- *уточнено* зміст базових понять «морально дефективне дитинство», «педагогічна думка 20–30-х років ХХ ст.» та похідних від них;

– подальшого розвитку в дослідженні набули положення щодо необхідності врахування культурно-історичної зумовленості термінології як складової методологічного апарата історико-педагогічної науки у процесі аналізу й особливо застосування багатьох з них, зокрема поняття «морально дефективне дитинство».

До наукового обігу уведено маловідомі джерела, невідомі публікації у тогочасних педагогічних часописах стосовно проблеми «морально дефективного дитинства» педагогів і педологів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації М. А. Бондарець та змісту публікацій дисертантки дають змогу дійти висновку про наукову достовірність викладених автором результатів.

Дисертанткою опрацьовано наукові джерела, на підставі розгляду яких сформульовано власне бачення досліджуваної проблеми. Джерельну базу дослідження розподілено на п'ять основних груп: джерела нормативно-правового характеру; неопубліковані документи й матеріали, які зберігаються в державних архівах України; періодичні видання, на сторінках яких розглядалась досліджувана проблема; праці вітчизняних педагогів, психологів, педологів; інтерпретаційні джерела.

Класифікація історіографічних праць здійснена за хронологічним та проблемно-тематичним підходами: педагогічна думка радянського часу (1920–1991); педагогічна думка незалежної Української держави (1991 – дотепер); зарубіжна педагогічна думка.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота М. А. Бондарець містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальне наукове завдання.

Результати дослідження впроваджено в освітньо-виховний процес Донбаського державного педагогічного університету (ДДПУ) (м. Слов'янськ) (довідка впровадження № 01-10-15 від 18.05.2022), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (м. Миколаїв) (довідка впровадження № 01-12/01/287 від 17.05.2022), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці) (довідка впровадження № 17/17-827 від 20.05.2022), Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне) (довідка впровадження № 01-12/25 від 16.05.2022), Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Ужгород) (довідка впровадження № 01-08/245 від 18.05.2022).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Фактичний матеріал, що стосується особливостей визначення сутності проблеми «морально дефективного дитинства» як соціокультурного й педагогічного феномену, особливостей дослідження проблеми «морально дефективного дитинства» в педагогічній думці 20–30-х років ХХ століття можуть використовуватися в оновленні змісту навчальних курсів «Історія педагогіки», «Порівняльна педагогіка», «Соціальна робота», «Корекційна педагогіка», які викладаються під час підготовки бакалаврів, магістрів, докторів філософії педагогічних спеціальностей, соціальних працівників й ін.

Оцінка змісту та завершеності дисертації.

Дисертантка на достатньому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, її актуальність, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет; аргументувала використання обраних методів дослідження; обґрунтувала географічні та хронологічні межі, джерельну базу дослідження.

У вступі авторка переконливо обґрунтувала актуальність проблеми та науковий апарат дослідження; розкрила наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; надала інформацію щодо впровадження і апробацію результатів дослідження.

У першому розділі – «Теоретичні засади дослідження проблеми «морально дефективного дитинства» у педагогічній думці 20–30-х рр.

XX ст.» – схарактеризовано категорійно-поняттєвий апарат дослідження; здійснено аналіз джерельної бази та історіографії проблеми «морально дефективного дитинства»; розкрито особливості української освітньої політики стосовно «морально дефективного дитинства» (1920–1936 рр.).

Заслуговують на увагу положення щодо необхідності врахування культурно-історичної зумовленості термінології як складової методологічного апарата історико-педагогічної науки у процесі аналізу й особливо застосування багатьох з них, зокрема поняття «морально дефективне дитинство».

У другому розділі – «Теорія і практика вивчення проблеми «морально дефективного дитинства» у педагогічній думці 20–30-х рр. XX ст.» – розкрито погляди педагогів, психологів, педологів досліджуваного періоду на проблему «морально дефективного дитинства».

Доведено, що у педагогічній думці 20–30-х рр. XX ст. причини «морально дефективного дитинства» пояснювалися соціально-економічними та культурно-педагогічними умовами, у яких росла дитина: вони доводили, що в іншому середовищі, сприятливому для дитячого розвитку, важка дитина досить швидко втрачає риси «моральної дефективності» й стає на новий шлях. Такі думки були суголосні науково-теоретичним постулатам панівної радянської ідеології, що спричинило утвердження соціологізаторського підходу до розуміння і розв'язання досліджуваної проблеми.

У дослідженні з'ясовано, що специфіка практичної діяльності у галузі «дефективного» дитинства полягала у тому, що така діяльність здійснювалася передусім співробітниками створених наукових і науково-практичних установ, досвідних закладів, кафедр, які реалізували організаційні, координаційні, методичні та практичні функції з діагностики, корекції розвитку, навчання й виховання різних категорій «морально дефективних» дітей.

У третьому розділі – «Специфіка відображення проблеми виховання «морально дефективного дитинства» у публікаціях досліджуваного періоду» – здійснено аналіз проблеми «морально дефективного дитинства» у радянській

періодиці 1920–1936 рр.; схарактеризовано проблему «морально дефективного дитинства» на шпальтах вітчизняних педагогічних часописів (1920–1936 рр.).

Здійснений авторкою аналіз публікацій з проблеми «морально дефективного дитинства» є своєрідним маркером змістового наповнення часописів з досліджуваного питання: публікації в педагогічній пресі є важливим джерелом інформації про розвиток проблеми «морально дефективного дитинства», а їх аналіз й залучення до джерельної бази дає змогу повно, максимально неупереджено й об'єктивно розкрити досліджувану проблему.

Обсяг і різноманіття розглянутих вище педагогічних часописів у цілому дозволяють відтворити не лише еволюцію державної політики в галузі освіти, в галузі соціального виховання безпритульних, важких дітей, а й створити цілісну картину відображення проблеми «морально дефективного дитинства» у визначених хронологічних межах.

Отже, дисертаційна робота М. А. Бондарець за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням, в якому уперше здійснено цілісний аналіз педагогічної думки 20–30-х років ХХ ст. щодо проблеми «морально дефективного дитинства» як складного соціокультурного й педагогічного феномену, неоднорідного у вимірах й оцінках, задля більш глибокого розуміння загальної картини розвитку освіти й педагогіки досліджуваного періоду в умовах динамічної модернізації сучасної педагогічної науки і практики.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, висловимо деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. Авторка на належному рівні обґрунтувала актуальність досліджуваної проблеми. Зокрема, щодо можливості творчого осмислення позитивного досвіду 20–30-тих років ХХ ст. стосовно «морально дефективних» дітей задля можливості використання освітньо-виховними інститутами, органами влади, структурами, що займаються проблемами сім'ї й дитинства в сучасних

кризових умовах. Однак, на нашу думку, у вступі потребує підсилення критичний підхід до практики досліджуваного періоду. Хоча і в меті дослідження, і у змісті дисертації, і у висновках авторка говорить про негативні аспекти накопиченого досвіду соціального захисту дітей у розглянутий період та пропонує цілісний аналіз педагогічної думки 20–30-х років ХХ ст. щодо проблеми «морально дефективного дитинства» як складного соціокультурного й педагогічного феномену, неоднорідного у вимірах й оцінках.

2. Вагомим є практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження можуть бути використані у системі післядипломної освіти педагогічних працівників; у підготовці підручників, навчальних і методичних посібників, у розробці елективних курсів, програм самостійної роботи здобувачів вищої освіти; при написанні кваліфікаційних робіт; у діяльності наукових гуртків. Також фактичний матеріал, що стосується особливостей визначення сутності проблеми «морально дефективного дитинства» як соціокультурного й педагогічного феномену, особливостей дослідження проблеми «морально дефективного дитинства» в педагогічній думці 20–30-х років ХХ століття можуть використовуватися в оновленні змісту навчальних курсів «Історія педагогіки», «Порівняльна педагогіка», «Соціальна робота», «Корекційна педагогіка», які викладаються під час підготовки бакалаврів, магістрів, докторів філософії педагогічних спеціальностей, соціальних працівників й ін.

Однак, на нашу думку, потребують конкретизації результати дослідження, які вже впроваджено в освітню практику.

3. На нашу думку, автором недостатньо повно розкрито публікації з досліджуваної проблеми на сторінках окремих періодичних видань. Наприклад, у журналі «Дитячий рух» упродовж 1925–1934 рр. публікувалися матеріали з актуальних питань педагогічної теорії та практики, зокрема, дотичних до проблеми так званої моральної дефективності: В. Халявченко «До постійного керівництва фізично-дефективним дитинством» (1931, № 20), «За масове оздоровлення дитинства» (1932, № 7),

Бабенко Г. «Зимова робота піонерів на селі серед неорганізованого дитинства» (1927, № 1), Горбенко Ю. «Робота серед неорганізованого дитинства влітку» (1928, № 6–7), Кільколик С. «Про роботу сільзагону Ю. П. серед неорганізованого дитинства в літній період» (1926, № 5), Рубинський Ф. «Про участь піонерів та неорганізованого дитинства в роботі добровільних товариств» (1926, № 7–8) та ін.

4. Цінним доповненням до основного змісту дисертації є додатки, в яких подано копії документів, фотоматеріали, перелік журналів, у яких друкувалися статті з проблеми «морально дефективного дитинства» тощо.

На нашу думку, потребують розширення короткі біографічні відомості про педагогів, психологів, педологів досліджуваного періоду та перелік їхніх праць, поглядів з проблеми «морально дефективного дитинства».

5. З-поміж подальших дослідницьких завдань та перспективних напрямів наукової роботи – визначення можливості екстраполяції актуальних ідей стосовно вирішення проблеми «морально дефективного дитинства» в сучасну педагогічну науку і практику. Тому результати дослідження мають стати цінним матеріалом для наступних наукових видань автора (монографії, бібліографічного покажчика тощо).

Проте висловлені зауваження не впливають на позитивне враження від дисертації в цілому та не знижують її цінність.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Відзначаємо значний перелік авторських публікацій: 13 одноосібних, із них 4 статті відображають основні наукові результати, з яких 3 у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні; 8 – апробаційного характеру; 1 – додатково висвітлює наукові результати.

На основі аналізу змісту публікацій М. А. Бондарець можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії».

Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота «Проблема «морально дефективного дитинства» у педагогічній думці 20-30-х. рр. ХХ ст.» є самостійною, завершеною науковою роботою, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог щодо оформлення дисертації» (zareestrovano в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, зі змінами, Постановою КМ № 341 від 21.03.2022), а її авторка Бондарець Марія Анатоліївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент –
професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
доктор педагогічних наук, професор

Наталія КОЛЯДА

Ректор

Олександр БЕЗЛЮДНИЙ